

TAJNI ŽIVOT

VELIKIH SLIKARA

I VAJARA

Naslov originala

Elizabeth Lunday

Secret Lives of Great Artists

Copyright © 2008 by Quirk Productions, Inc.

Covers designed by Doogie Horner

Interior designed by Karen Onorato

Illustrations by Mario Zucca

Edited by Mindy Brown

Copyright za izdanje na srpskom © Evro Book, 2019

Prvi put objavljeno na engleskom, Quirk Books, Philadelphia, Pennsylvania

Objavljeno zahvaljujući posredovanju Livia Stoia Agency

Elizabet Landej

Tajni život velikih slikara i vajara

Urednik izdanja: Gordana Subotić

Prevod: Milo Pitaki

Lektura: Aleksandra Šulović

Tehnički urednik: Ljiljana Pekeč

ISBN 978-86-505-3095-5

TAJNI ŽIVOT

VELIKIH SLIKARA I VAJARA

**SVE ONO ŠTO VAM NASTAVNICI NIKAD NISU REKLI
O VELIKIM SLIKARIMA I VAJARIMA**

ELIZABET LANDEJ

ILUSTROVAO MARIO CUKA

SADRŽAJ

7	UVOD
9	JAN VAN AJK 1385? – 9. JUL 1441.
15	SANDRO BOTIČELI 1444 – 17. MAJ 1510.
22	LEONARDO DA VINČI 15. APRIL 1452 – 2. MAJ 1519.
31	ALBREHT DIRER 21. MAJ 1471 – 6. APRIL 1528.
38	MIKELANĐELO BUONAROTI 6. MART 1475 – 18. FEBRUAR 1564.
46	UMETNOST TOG VREMENA: RAFAELO SANTI (6. APRIL 1483 – 6. APRIL 1520)
47	MIKELANĐELO MERIZI DA KARAVADO 29. SEPTEMBAR 1571 – 10. JUL 1610.
55	REMBRANT VAN RAJN 15. JUL 1606? – 4. OKTOBAR 1669.
62	JOHANES (JAN) VERMER 31. OKTOBAR 1632 (DAN KRŠTENJA) – 15. DECEMBAR 1675.
69	FRANSISKO GOJA 30. MART 1746 – 16. APRIL 1828.
76	UMETNOST TOG VREMEN: MILOSKA VENERA (OTKRIVENA 1820)
78	ŽAK-LUJ DAVID 30. AVGUST 1748 – 29. DECEMBAR 1825.

86	DANTE GABRIJEL ROSETI 12. MAJ 1828 – 9. APRIL 1882.
94	EDUAR MANE 23. JANUAR 1832 – 30. APRIL 1883.
101	DŽEJMS MAKNIL VISLER 11. JUL 1834 – 17. JUL 1903.
109	EDGAR DEGA 19. JUL 1834 – 27. SEPTEMBAR 1917.
116	POL SEZAN 19. JANUAR 1839 – 22. OKTOBAR 1906.
124	OGIST RODEN 12. NOBEMBAR 1840 – 17. NOBEMBAR 1917.
132	KLOD MONE 14. NOVEMBAR 1840 – 5. DECEMBAR 1926.
140	ANRI RUSO 21. MAJ 1844 – 2. SEPTEMBAR 1910.
147	VINSENT VAN GOG 30. MART 1853 – 29. JUL 1890.
155	UMETNOST TOG VREMENA: UKIJO-E I UTICAJ HOKUSAJA
157	ŽORŽ SERA December 2, 1859–March 29, 1891
164	GUSTAV KLIMT 14. JUL 1862 – 6. FEBRUAR 1918.
171	EDVARD MUNK 12. DECEMBAR 1863 – 23. JANUAR 1944.
180	ANRI MATIS 31. DECEMBAR 1869 – 3. NOVEMBAR 1954.
189	PABLO PIKASO 25. OKTOBAR 1881 – 8. APRIL 1973.
198	UMETNOST TOG VREMENA: AFRIČKA UMETNOST

199	EDVARD HOPER 22. JUL 1882 – 15. MAJ 1967.
207	DIJEGO RIVERA 8. DECEMBAR 1886 – 24. NOVEMBAR 1957.
216	MARK ŠAGAL 6. JUL 1887 – 28. MART 1985.
223	MARSEL DIŠAN 28. JUL 1887 – 2. OKTOBAR 1968.
230	DŽORDŽIJA O’KIF 15. NOVEMBAR 1887 – 6. MART 1986.
237	M. K. ESHER 17. JUN 1898 – 27. MART 1972.
244	RENE MAGRIT 21. NOVEMBAR 1898 – 15. AVGUST 1967.
250	SALVADOR DALI 11. MAJ 1904 – 23. JANUAR 1989.
258	FRIDA KALO 6. JUL 1907 – 13. JUL 1954.
266	UMETNOST TOG VREMENA: PRETKOLUMBOVSKA UMETNOST
267	DŽEKSON POLOK 28. JANUAR 1912 – 11. AVGUST 1956.
275	ENDI VORHOL 6. AVGUST 1928 – 22. FEBRUAR 1987.
283	ZAHVALNOST

UVOD

isu svi umetnici živeli mučeničkim, turbulentnim životom. Njih nekoliko je, zapravo, pošlo potpuno običnim putem, uživalo u uspehu i, kad je za to došlo vreme, umrlo.

Ipak, mnogi slavni umetnici zapadali su iz jedne krize u drugu. Rembrant je posmatrao kako mu u ponižavajućem bankrotstvu nestaje sve što je na ovom svetu posedovao. Žak-Luj David je umalo ostao bez glave u Francuskoj revoluciji, a Endija Vorhola je ustrelila radikalna feministkinja. Nekoliko njih je razvilo ozbiljne zavisnosti (da, ti, Dante Gabrijele Roseti), bilo je i onih sa krivičnim dosijeima (kako se izjašnjavate, Anri Ruso?), a najmanje jedan je redovno tukao svoju ženu. (Hej, Edvarde Hoperu, to što je uzvraćala istom merom nije nikakav izgovor.)

Uprkos tome, nisu svi umetnici loše prošli. Mark Šagal je odrastao u složnoj pobožnoj porodici ispunjenoj ljubavlju – za razliku od Leonarda da Vinčija, koji je bio vanbračno dete; Džeksona Poloka, čije je porodica skočila lastu pravo u siromaštvo; ili Džordžije O'Kif, koja je posmatrala kako joj otac postaje hronični alkoholičar, dok je majka obolevala od tuberkuloze.

Nisu ni svi imali dramatične ljubavne veze. Jan Vermer je obožavao svoju ženu (ili se makar tako činilo, pošto je par imao petnaestoro dece). U tom pogledu se drastično razlikovao od Kloda Monea, koji je počeo da spava sa svojom drugom ženom dok mu je prva umirala od raka, ili Pabla Pikasa, koji je teško uspevao da se izbori sa silnim ljubavnicama. Složena veza između Dijega Rivere i Fride Kalo bila je dobrano ispunjena dramom, između ostalog, dvema bračnim ceremonijama i atentatom na jednu političku ličnost iz dvadesetog veka. Naravno, dobar deo umetnika je sve to izbegavao: celi batu odan Mikelandelo je, navodno, verovao da apstinencija produžava ljudski vek i uspeo je da doživi osamdeset osmu.

Ne možete tvrditi ni da su svi umetnici ludi. Istina je da je Edvard Munk verovao da su neznanci u vozu policajci koji ga uhode, dok je Vinsent van Gog imao čitavu onu zapetljanciju s uvetom, ali to su izuzeci. Pol Sezan, sa bolesnim strahom od tuđeg dodira, i Salvador Dali, sa neuo-

bičajenim seksualnim prohtevima, verovatno nisu bili ljudi, već samo... čudni.

U ovoj knjizi sam sakupila najupečatljivije priče o velikim slikarima i vajarima – sve one pikanterije koje će vaši nastavnici likovnog preskočiti. Naravno, morala sam da budem selektivna. Velika umetnost nije počela renesansom, niti se završila smrću Endija Vorhola, a i ne svodi se na radove ova trideset dva pojedinca. Odabrala sam umetnike koje ćete gotovo sigurno prepoznati – one čije slike i skulpture ispunjavaju našu svakodnevicu, odštampane na podlogama za miša, olovkama, cegerima i plakatima.

Otkrićete koji umetnik je osuđen zbog ubistva, ko je umro od sifilisa i ko je potpisivao smrtnu kaznu. Saznaćete ko su ta dva umetnika po čijim slikama su nastale brodvejske predstave, kao i ko se pojavio kao gost u seriji *Brod ljubavi*. Otkrićete ko je smatrao da je pucanje iz pištolja prihvatljiv metod za privlačenje pažnje konobara i ko je organizovao orgije u svojoj dnevnoj sobi. Usput ćete se susresti s nekoliko nesposobnih kraljeva i korumpiranih papa, hordom groznih nacista i najmanje jednim zadržanim komunistom. Nemaju sve te priče srećan kraj i možda ćete otkriti da je vaš omiljeni umetnik bio preljubnik, varalica, besprizornik ili nešto još gore.

Ali jedno je sigurno: nikad više nećete likovnu umetnost gledati istim očima. Tokom sledeće posete muzeju zabavljaćete prijatelje i nervirati vodiča šakljkivim pojedinostima o znamenitim umetnicima čija dela ispunjavaju galerije. Primivši nova saznanja o Mikelanđelovim aktovima, Moneovim lokvanjima i Vorholovoj Merilin, moći ćete kao od šale da začinite neku pretencioznu koktel-žurku visprenim komentarima ili ubacite poneku skandaloznu anegdotu u svoj dosadni seminarski rad.

Naravno, nemojte dozvoliti da vam ti silni tračevi pokvare mišljenje o umetnosti. Čovek može da slika kao da ga je sam Bog nadahnuo, a da pritom bude pravi krelac. S druge strane, kada se upoznate sa iskusejima i traumama kroz koje su mnogi umetnici morali da prođu, možda ćete bolje razumeti njihov konačni uspeh, a biografske pojedinosti mogu da osvetle nejasne kompozicije iz novog ugla.

Naposletku, možda bi trebalo da nam je drago što su mnogi umetnici umrli od nečeg drugog a ne od dosade. Mnogi među najboljima živeli su na rubu haosa, tamo gde nastaje velika umetnost.

JAN VAN AJK

1385? – 9. JUL 1441.

HOROSKOPSKI ZNAK:

**NEPOZNAT, ALI JE JASNO DA JE
TAJ IKONOKLAST NAGINJAO LAVU**

NACIONALNOST:

FLAMANAC

NAJZNAČAJNIJE DELO:

PORTRET ARNOLFINIJEVIH (1434)

TEHNIKA:

ULJE NA HRASTOVOM DRVETU

UMETNIČKI STIL:

RENESANSA NA SEVERU EVROPE

POGLEDAJTE SAMI:

NACIONALNA GALERIJA U LONDONU

JAN VAN AJK JE BIO OVDE.

CITAT:

a prvi pogled, *Portret Arnolfinijevih* ne deluje upečatljivo. Posredi je miran porodični prizor, sa sve psom čupavog repa i prljavim cipelama. Tek kada se obrati posebna pažnja, otkrivaju se detalji: odraz na kandelabru, senke koje padaju na rezbarenu drvenu tavanicu, trešnje u cvatu na drvetu ispred. A kad vam pogled dobaci do naspramnog zida u sobi, primetićete ukrašeni natpis na latinskom, koji kaže: „Jan van Ajk je bio ovde. 1434“.

To je potpis – jedan od prvih potpisa slikara u istoriji. Dotad nije viđeno da umetnik na takav način skreće pažnju na sebe. Majstori su slikali anonimno, u slavu Boga, i nisu brinuli o senčenju, perspektivi i dubini. Onda je, kao grom iz vedra neba, došla ova izrazito sekularna slika muškarca i žene i njihovog psa. Imala je senke, trodimenzionalnost i potpis. Ova slika nije bila samo nova, bila je revolucionarna.

SVE U SVEMU, UMETNIK

Ne znamo mnogo o Van Ajku, osim da je rođen u Flandriji (delu današnje Belgije), ali nemojmo mu zameriti. On je izmislio pojam umetnika i niko se nije potrudio da pribeleži njegovu biografiju.

Prvi put se za njega čulo 1422. godine, kada je radio u Hagu, kao dvorski slikar za grofa od Holandije. Godine 1425. Van Ajk je preuzeo položaj dvorskog slikara i počasno mesto komornika Filipa Dobrog, burgundskog grofa. Filip je cenio Van Ajka i slao ga je u diplomatske misije, bio je kum njegovoj deci, a Van Ajkova udovica je primala i penziju. Među grofovima nalazi se pismo u kom se on sekira što je propustio da na vreme slikaru isplati platu.

Jedna od prvih poznatih Van Ajkovih slika istovremeno je jedna od njegovih najčuvanijih. Gentski oltar je ogromna slika iz više panela, stvorena za Katedralu Svetog Bava u Gentu. Na njoj piše da ju je započeo Hubert van Ajk, ali da ju je 1432. završio Jan. O Hubertu ne znamo ništa, iako natpis tvrdi da u umetnosti „većeg nije bilo“; istoričari veruju da je posredi Janov stariji brat.

Ukrašeni oltar odbacuje vekove slikarske tradicije. Umesto hladnih, simboličkih predstava, on ostvaruje dotad neviđen utisak trodimenzionalnosti, posebno kroz prikazivanje svetla i senke. Van Ajk je takođe uneo revoluciju u upotrebu boje, tako što je odabrao da slika bojama sa uljanom osnovom, a ne temperom (u čijoj je osnovi jaje). Uljane boje mogu se nanositi u sloje-

vima, kako bi se dobila providna boja; takođe se sporo suše, što omogućava prepravljjanje (Mikelandelo upravo zato nije voleo uljane boje – smatrao je da su one za slabiće.) Time se dobija veća dubina i sjaj, a postiže se i veća kontrola.

OGLEDALCE, OGLEDALCE

Sve to nas vraća najpoznatijoj Van Ajkovoj slici, *Portretu Arnolfinijevih*, datiranom u 1434. godinu. Muškarac na sebi ima kaput opervažen krznom i nosi ogroman, veliki crni šešir (obavezan među burgundskim otmenim svetom); žena nosi belu kapu, zelenu haljinu i plavu podsuknju. Okruglo, konveksno ogledalo u kitnjastom ramu visi na crnom zidu i u njemu se vidi odraz prozora, tog para i, što je veoma zanimljivo, dve prilike u dovratku, tačno tamo gde biste stajali da gledate u tu sobu. Iznad ogledala se nalazi neobičan potpis: „Jan van Ajk je bio ovde”.

Zašto je ova slika toliko važna? Prvo, zbog teme. Ona nije religiozna: to su obični ljudi, a ne sveci ili mučenici, pa čak ni plemstvo. Drugo, prikaz je izuzetno realističan. Svetlo dopire kroz prozor i kupu lice žene blagim sjajem. Krzno koje obrubljuje muškarčevu odoru deluje meko i pufnasto; kora pomorandže na prozoru izgleda sparušeno.

Ostaje pitanje koga i šta tačno slika prikazuje. Rani katalozi je opisuju kao portret muškarca po imenu Ernul le Fen, dok su stručnjaci iz devetnaestog veka ime povezali sa porodicom Arnolfini, italijanskim trgovcima tekstilom u Brižu. Više od jednog veka verovalo se da slika prikazuje Đovanija di Ariga Arnolfinija i njegovu ženu, Đovanu Čenami, sve dok se nije ispostavilo da se taj par venčao trinaest godina nakon datuma naznačenog na slici. Stručnjaci danas nisu složni. Neki veruju da slika prikazuje Đovanija sa prethodnom ženom, dok drugi smatraju da prikazuje neke sasvim druge Arnolfinije.

„KRALJ SLIKARA”

Nakon što je umro 9. jula 1442, Van Ajk se proćuo kao „kralj slikara” širom Evrope. Jedan od najvećih naslednika njegove tradicije bio je Johanes Vermer (1632–1675), holandski slikar iz sedamnaestog veka, čiji prikazi domova pripadnika srednje klase, okupani svetlošću, mnogo toga duguju Van Ajku. Vaj Ajk je, takođe, buduće slikare naučio da bolje razumeju sopstvenu važnost. U celom svom opusu pažnju je usmeravao ka svojim potpisima; na nekoliko slika čak piše: „Naslikao Jan van Ajk”. Možda ne znamo

mного o njemu, ali ti istaknuti potpisi sugerišu da je verovao da je važan kao umetnik.

JESTE IL' NIJE, PITANJE JE SAD

Prva reakcija većine ljudi na *Portret Arnolfinijevih* jeste sledeća: „Jao, ta žena je u poodmakloj trudnoći!“ Za tim uvek sledi kikot, jer bi slika trebalo da opisuje venčanje ili – još gore – veridbu. Da li je, onda, posredi brak iz nužde?

Ispostavlja se da je dama naprosto bila odevena po tadašnjoj modi. U petnaestom veku, haljine su imale toliko viška tkanine nabrane u prednjem delu da su skuti morali da se zadignu kad se u njima hoda. (Ako mislite da je to smešno, podsetiću vas u tri reči: grejači za noge.) Stoga ne možemo zaključiti da je gospođa Arnolfini trudna samo zato što izgleda kao da će se svakog časa poroditi.

VELIKI UMETNIK ILI VELIKI PREVARANT? SAVREMENI TEORETIČARI
TVRDE DA JE REALIZAM JANA VAN AJKA DOSLOVCE POSTIGNUT
OGLEDALIMA: STRATEŠKIM POSTAVLJANJEM KONVEKSNOG
OGLEDALA LAKO JE MOGAO DA ISPRATI OBLIKE
PROJEKTOVANE NA ZIDU.

TAJNE ZANATA

Mnoge teorije pokušavaju da objasne iznenadni upliv realizma u Van Ajkov rad, ali najrevolucionarnija je ona koju zastupaju savremeni britanski umetnik Dejvid Hokni i fizičar Čarls M. Falko. Taj dvojac sugerise da se Van Ajk služio optičkim pomagalicama, kao što su zakrivljena ogledala i mala sočiva, kako bi stvorio gotovo fotografske prizore. Dokazi u prilog ovoj teoriji igraju značajnu ulogu u *Portretu Arnolfinijevih*: konveksno ogledalo između dve prilike. Okrenuto na konkavnu stranu, moglo se koristiti za odražavanje slike na zidu, što je Van Ajk potom mogao da isprati četkicom.

U svojoj knjizi iz 2001. godine, *Tajno znanje: novo otkrivanje zaboravljenih tehnika starih majstora*, Hokni tvrdi da je tehnologija ogledala i sočiva bila

dobro poznata u Van Ajkovo vreme. Pošto bi upotreba sočiva doprinela blagom izmeštanju u perspektivi, Hokni i Falko su potražili te pomake na slikama – i tvrde da su pronašli dokaze za to. Takođe tvrde da nijedna druga teorija ne objašnjava tako brz razvoj realizma u slikarstvu. Kako bi objasnili zašto niko od savremenika ne beleži Van Ajkovu upotrebu ogledala, Hokni i Falko tvrde da su umetnici tu tehniku čuvali kao tajnu zanata.

Istoričari umetnosti su uglavnom ismejali Hoknijeve ideje. Oni tvrde da je staklo u petnaestom veku bilo suviše loše da bi davalo jasne slike, kao i da je cela zamisao o projekciji bila nepoznata u vreme renesanse. Osim toga, nijedan renesansni umetnički spis ne pominje upotrebu optike. Ta rasprava i dalje traje.

ZALUTALO JAGNJE

Restauracija Gentskog oltara 1950–51. godine otkrila je mnoge ispravke i loše izvedene restauracije, te su stručnjaci dali sve od sebe da umanje štetu. Proučavajući rendgenske snimke slike, otkrili su da je slika Jagnjeta božjeg u velikoj meri prepravljana, dok se originalno jagnje krilo ispod nespretnih imitacija. Restauratori su počeli da otkrivaju to starije jagnje, počev od njegove glave, ali žitelji Genta su postali nestrpljivi i tražili su da im se vrati njihov oltar. Restauratori nisu imali izbora osim da vrate sliku sa nedovršenom restauracijom. Danas, ako pažljivo pogledate to jagnje, videćete da nema dva uha, već četiri.